

საქართველოს სემიოტიკის
საზოგადოება

სემიოტიკის ჯვევითი ცენტრი

სემიოტიკა
სამეცნიერო ჟურნალი

XIV

SEMIOTICS
SCIENTIFIC JOURNAL

თბილისი
Tbilisi
2014

ფსიქოთერაპია, როგორც მეტაფორა

ფსიქოთერაპია-კომუნიკაციის განსაკუთრებული ფორმაა, რომელშიც მეტაფორებს მნიშვნელოვანი და, ხშირად, განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა. უფრო მეტიც, თავად ფსიქოთერაპია, მისი ყველა ფორმისა და მიმდინარეობის ჩათვლით, შეიძლება გავიგოთ, როგორც გაშლილი მეტაფორა, ხოლო თერაპიული ეფექტი, – როგორც მეტაფორის რეალიზაცია. ფსიქოთერაპიის, როგორც ვიზუალური მეტაფორის, მკაფიო მაგალითია ფსიქონალიზის პროცესში კლიენტის პოზა - მისი რელაქსაცია ფსიქონალიტიკურ ტანტზე; ადამიანი ბიოლოგიურად საკვანძო მომენტებში სწორედ პორიზონტალურ მდგომარეობას იღებს – დაბადების, გამრავლების და სიკვდილის ჟამს. შესაბამისად, ფსიქონალიზის პროცედურა ფროიდის თეორიის მეტაფორაა და მისი ილუსტრაცია; ეს მეტაფორული დაბრუნება ბიოლოგიის წიაღში, მისი განმკურნებელი საიდუმლოს გამხელის მიზნით. შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქოთერაპია ადამიანისა და სამყაროს (გარეგანი თუ შიდა სამყაროს) დაკარგული ერთიანობის აღდგენას ემსახურება, რომლის რთულ და დრამატულ პროცესშიც მეტაფორა ერთგვარი გზამკვლევაა, ფსიქოპოპია, დანტეს ბეატრიჩეს მსგავსად.

ფსიქოთერაპიის განსხვავებულ სკოლაში- ფსიქოსინთეზში, რომელიც, მისი ავტო-

რის, რობერტო ასაჯოლის სიტყვებით, ფსიქოანალიზის საპირწონედ შეიქმნა, აქტიურად გამოიყენება „ფანტაზმების“ პარადოქსული შეკავშირება; თერაპიული პროცესი გარკვეული წარმოდგენების, წარმოსახვითი ხატების აღმერისა და მათი ანალიზის მიმართულებით მიდის; თითოეული წარმოდგენა-ხატი გარკვეული ფსიქიკური პროცესის მეტაფორაა; მაგალითად, სახლის წარმოდგენა ფსიქიკის მეტაფორაა, მასში მცხოვრები პერსონაჟები კი – ფსიქიკის სტრუქტურასა და მის შინაარსს გამოხატავენ. „ჩემი სული ჩემი სახლია; მე მის კარებს ვაღებ, რომ გავიწყო და დავიხლოვო მისი მკვიდრნი“, – ასეთია ერთ-ერთი ფსიქოსინთეზური, მეტაფორული სავარჯიშოს არსი; კლიენტი სტუმრობს საკუთარ ფსიქიკას (სახლს) და მის მკვიდრთა მრავალფეროვნებით საკუთარ, მრავალგანზომილებიან ეგო-ს წვდება.

ფსიქოთერაპიის სხვადასხვა მიმართულებებში აქტიურად გამოიყენება კოგნიტური მეტაფორები; კლიენტის ობიექტ – წარმოდგენები ისევე, როგორც მისი მოქმედება თუ სოციალური ინტერაქციის ფორმა, განცდებთან კავშირდება და განცდების მეტაფორებად იქცევა; მაგალითად, რიტუალურ თერაპიასა და დრამა-თერაპიაში გამოიყენებული სავარჯიშო „წრე“ აღამიანთა კავშირის, ერთობისა და ერთიანობის მეტაფორაა, რომლის დროსაც წრეში მდგარი, ხელჩაკიდებული კლიენტები ქორეოგრაფიული ელემენტების გამოყენებით სხვადასხვა მოძრაობებს თუ თამაშებს ასრულებენ. ასევე, ჯგუფურ არტ-თერაპიაში კლიენტების მიერ კოლექტიური ნახატის, სახელწოდებით „გზა“, შესრულება მეტაფორებით მანიპულირების ნათელი მაგალითია; გზა, როგორც აღამიანის ცხოვრება და ცხოვრების რბოლა... აქვე მინდა გავიხსენო ფსიქიატრიის გარიჟრაჟზე ფიქსირებული მეტაფორა, რომელიც შიზოფრენიით დაავადებულს ეკუთვნის: თერაპევტის კითხვაზე „თავს როგორ გრძნობთ?“ – მან ლაკონურად და მხატვრულად უპასუხა: „კარგად, ოღონდ მე – მე აღარ ვარ!“

როგორც ცნობილია, მეტაფორა სხვა ტროპებისგან განსაკუთრებული ექსპრესიულობით გამოირჩევა. ის აახლოებს და აიგივებს სრულიად განსხვავებულ ობიექტებსა და მოვლენებს (მაგალითად, მე-ს და არა-მეს-ს), მეტაფორა გარეგანი და შიდა-ფსიქიკური სამყაროს ახლებური, ინდივიდუალიზებული გააზრების სტიმულად იქცევა; მოიცავს მხატვრული ინფორმაციულობის მაღალ ხარისხს, მეტაფორას ობიექტი და მისი ამსახველი სიტყვა ავტომატური აღქმის ფარგლებიდან გაყავს. ამასთან დაკავშირებით გავიხსენებ ფროიდის ესსეს „ცეცხლის დამორჩილება“, რომელშიც ავტორი პრომეთესეულ ცეცხლს – სექსუალურ ენებასთან, ხოლო მისი ანთების არქაულ ინსტრუმენტს (მილისებერ ჯოხს) ფალოსთან აკავშირებს. ცეცხლის დაუფლება, ავტორის გაგე-

ბით, სექსუალური ინსტიტუტითაა პროვოცირებული ან შთაგონებული, ხოლო მისი მოპოვების არქაული ტექნიკა აუტო-სექსუალური აქტის ერთგვარ იმიტაციაა.

საზოგადოდ, ზ. ფროიდის მეცნიერული ენა გაჯერებულია მეტაფორებით. და რაც განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებს, ავადმყოფური სიმპტომი (როგორიცაა მაგალითად, ინსომნია, ანორექსია, ფობია და სხვ.) ფსიქონალიზის მიერ გაიგება, როგორც კლიენტის ფსიქოლოგიური პრობლემის ან მისი არარეალიზირებული ბიოლოგიური მოთხოვნილების სიმბოლური ჩანაცვლება თუ მისი მეტაფორა. მაგალითად, პაციენტი ქალის მხედველობის ისთერიულ (არაორგანულ) დეფექტს ფროიდი პაციენტის მიერ ფსიქოლოგიური პრობლემის არ-დანახვის, მისი იგნორირების, ცნობიერებიდან განდევნის მეტაფორად მიიჩნევს. შესაბამისად, ფსიქონალიზი სიმპტომს არაცნობიერი ფსიქიკური შინაარსების წვდომისა და გამჟღავნების ინსტრუმენტად აღიარებს.

მეტაფორებისა და სიმბოლოებისადმი ინტერესმა ფსიქონალიზი ლოგიკურად მიიყვანა მითოლოგიის, ფოლკლორის, ხელოვნების შესწავლამდე; კვლევის ობიექტად იქცა არა მხოლოდ სიმბოლურ-მეტაფორული სიზმრები, არამედ მითები, ზღაპრები და ხელოვნების ნაწარმოებები. მაგალითად, ერიკ ფრომის შესწავლის ობიექტია პრიმიტიულ-ტრივიალური „წითელ ქუდა“, რომელშიც ავტორმა სქესთა შორის ამბივალენტური ურთიერთობისა და სქესობრივი მომწიფების პროცესის მეტაფორები ამოიკითხა.

მეტაფორებს აქტიურად მიმართავენ ფროიდის ფსიქოლოგიურ სკოლაში; მაგალითისთვის შემოვიფარგლები ერიკ ფრომისა და კარლ იუნგის კარგად ცნობილი ნაშრომების – „ვინ არის ადამიანი – მგელი თუ ცხვარი?“ და „ფსიქოლოგია და ალქიმია“ – დასახელებით. თუკი ფრომი ფსიქო-სოციალურ პროცესებს მეტაფორულად უკავშირებს ცხოველთა სამყაროს და აგებს ადამიანთა შესაბამის ტიპოლოგიას („მგლები“ და „ცხვრები“), იუნგი ფსიქოლოგიის წინარემეცნიერების ძიებას ალქიმიაზე მიყავს და ამ უკანასკნელს ფსიქოლოგიის მეტაფორად განიზილავს; „სიბრძნის ქვის“ ალქიმიური ძიება ინდივიდუაციის – პიროვნული განვითარებისა და ზრდის პროცესის მეტაფორის სახით გაიგება. აღნიშვნას იმსახურებს ისიც, რომ მონოგრაფიის შესაბამე თავს უძღვის შემდეგი ფრაზა ალქიმიის მაგისტრის ტრაქტატიდან: „სიმბოლოს მფლობელისთვის იოლია გარდასვლა“ (*Habentibus symbolum facilis est transitus*).

მითოლოგიურ-პანთეისტური, ჰილოძოისტური სამყარო და ცნობიერება იმთავითვე მეტაფორულია და არსებობის ამ ეტაპზე ცალკე აღებული მეტაფორის არსებობა არცაა საჭირო. ლიტერატურული მე-

ტაფორის აღმოცენებას მითოლოგიური ცნობიერების რღვევასთან აკავშირებენ. პანთეისტურ ცნობიერებაში კი, აღმქმელისა და აღსაქმელის დაუნაწევრებლობის გამო, ყოველივე ურთიერთდაკავშირებულია, ყოველი ადამიანი, ასევე, სხვა ადამიანიცაა, ერთი ადამიანი, იმავდროულად, ყველა ადამიანია და მთელი სამყაროც. შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე ლიტერატურული მეტაფორა ამ არქაული ერთიანობისა და მთლიანობის ერთგვარი ნოსტალგიაა და კიდევ, იმის მაჟორული დასტურიც, რომ კავშირები ჯერ კიდევ არა არის სრულად დაკარგული. („მთები აჭრელდა, როგორც ჟირაფი, მატარებელი მიქრის ბინდებდა...“) თუმცა, მეორე მხრივ, ფართოდ გაგებული მეტაფორა არსებობის ადამიანურ ღონესთან მჭიდროდ კავშირდება; ენა, რელიგია, მეცნიერება, ხელოვნება და, ზოგადად, კულტურა – მეტაფორათა რთული სისტემაა, რომლის გარეშეც ქრება ადამიანის ფენომენი.

XIX, XX სს. მიჯნაზე ფსიქიატრიის ავანგარდში იღვა ჰიპნოზი, უძველესი ფსიქოლოგიური და, ზოგადად, თერაპიული მეთოდი. ჯერ კიდევ პრეისტორიულ ხანაში პირველყოფილ შამანთა პრაქტიკაში მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებოდა ჰიპნოზისა და შთაგონების ელემენტების გამოყენებას; ჰიპნოზი და შთაგონება არა მხოლოდ შამანისა და პირველყოფილი საზოგადოების ერთობის, არამედ მთელ, რეალურ თუ ირეალურ სამყაროსთან გაერთიანების პირობადაც იქცეოდა. შამანი ამ ყოველისმომცველი, განმკურნებელი კავშირის მაპროვოცირებელი და შუამავალი იყო. თუმცა, ხშირად ამ ყოველისმომცველ კონტაქტში (ღვთაებასთან ან უნივერსუმთან) აქტიურად მხოლოდ შამანი შედიოდა, რომელსაც „ბრმად“ და მორჩილად მიჰყვებოდნენ ადამიანები. ჰიპნოზის ამ ავტომატიზმის გამო, ფროიდმა მას ხატოვნად და მეტაფორულად „ორი ადამიანისგან შემდგარი ბრბო“ უწოდა.

შუა საუკუნეების გრძნეულები და ასევე, მე-18 საუკუნის მესმერიზმი, ჰიპნოტური ტრანსის („ცხოველური მაგნეტიზმის“) გამოწვევის მიზნით, აქტიურად მიმართავდნენ „მანათობელი სფეროს“ ტექნიკას, რომელშიც, მასზე მზერის ფიქსირებით, ჭეშმარიტება (მომავალი, სასურველი ობიექტი...) იხატებოდა და ამოიცნობოდა. ინგლისელმა ექიმმა, ჯეიმს ბრენდმა კვლევით დაადასტურა, რომ მბრწყინავ საგანზე მზერის ფიქსირება სხეულისა და გონების მდგომარეობის ცვლილებას იწვევს, რასაც მან 1843 წელს ჰიპნოზი უწოდა. საკრალური „მანათობელი სფერო“, რა თქმა უნდა, მეტაფორაა- რეალურ და ირეალურ სამყაროთა, როგორც ანტიპოდთა, გამთლიანების მეტაფორა! ჯაჭვზე მოქანავე სავსებით ტრივიალური ჯიბის საათიც, რომელმაც შემდგომ გრძნეულთა მანათობელი სფერო შეცვალა, ასევე მეტაფორაა, დაუძლეველი მონსტრის – ღრის რბოლის მეტაფორა.

თანამედროვე ფსიქოთერაპიაში არსებობს დისკრეტული მეთოდიც – მეტაფორათერაპია, თანამედროვე არტთერაპიის ტიპი, რომელშიც, პაციენტების განცდებისა და გამოცდილების სიმბოლური გამოხატვის მიზნით, თერაპევტი საგანგებოდ შერჩეულ მეტაფორებს იყენებს. აღნიშნულ მეთოდში თერაპიული პროცესი „მკვდარი მეტაფორების“ გაცოცხლების, მათთვის ახალი მნიშვნელობების მინიჭების გზაზე გადის. მეტაფორა-თერაპიის საფეხურებია: 1. თერაპევტის მიერ მეტაფორის ვერბალიზება და მისი მნიშვნელობის წვდომა კლიენტების მიერ, 2. მეტაფორის გაშლა ასოციაციების, ემოციებისა და წარმოდგენების აღწერის გზით, 3. თამაში – შეჯიბრი მეტაფორის გაგების უნართან დაკავშირებით, 4. დისკუსიის პროცესში სავარჯიშოს დაკავშირება თერაპიულ მიზნებთან და მიღებული გამოცდილების საფუძველზე სამომავლო, ცხოვრებისეული ამოცანების დასახვა.

მაგრამ მეტაფორა, როგორც აღვნიშნეთ, მხოლოდ მეტაფორა-თერაპიის ან არტთერაპიის დამახასიათებელი ატრიბუტი არაა. მეტაფორა, როგორც „დიდი მაკავშირებელი“, არ ცნობს სხვაობას ობიექტებსა და მოვლენებს შორის, მისთვის არ არსებობს იზოლაცია და, პირიქით, მთელი სამყარო ერთიანია ისევე, როგორც გრძნეულთა საკრალურ „მანათობელ სფეროში“.

კ. იუნგის შეხედულებით, სიმბოლოებისა და მეტაფორების „გამომუშავება“ არაცნობიერ დონეზე, სპონტანურად მიმდინარებს, რაც არა მხოლოდ რეალობის წვდომის პირველადი ფორმაა, არამედ, ამავე დროს – ფსიქიკის აუტოთერაპიული პროცესიც. მეტაფორის სახით, განცდებისა და ობიექტების შეკავშირებით (ზოგჯერ პარადოქსული შეკავშირებითაც), ადამიანი სცდება ტრივიალურის, ფიქსირებულის (და ფიქსირებულობის გამო – პრობლემურის) ფარგლებს და ახალი, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით კი უფრო ადაპტური რაკურსიდან წვდება გარე თუ შიდა რეალობას.

თანამედროვე ნეიროლოგიურმა მეცნიერებამ თავის ტვინის ანატომიურ-ფიზიოლოგიური კვლევების საფუძველზე ემპირიულად დაადასტურა თავის ტვინის მარჯვენა ჰემისფეროს სტიმულირება – გააქტიურების პოზიტიური ეფექტი; მარჯვენა ჰემისფერო მხატვრული აზროვნების, ემოციებით დამუხტული ფანტაზიისა და ინტუიციის არეალია. როგორც აღმოჩნდა, თანამედროვე ადამიანის, რომელსაც „მარცხენა ჰემისფეროს ადამიანს“ უწოდებენ, ცხოვრებაში ლოგიკისა და პრაქტიკული მათემატიკის გადაჭარბებული მნიშვნელობის გამო, მარჯვენა ჰემისფეროსა და მეტაფორების არეალის აქტივირება თერაპიული ეფექტის მქონეა. ასეთი წმინდა „მატერიალისტური“ არგუმენტით დაასაბუთა

თანამედროვე ნეირომეცნიერებამ ადამიანისათვის არტთერაპიისა და, უფრო სწორად, ხელოვნების ეფექტი და მნიშვნელობა.

ბორხესი „ათას ერთი ღამის მეტაფორებში“ სიზმარს რიგით მესამე მეტაფორას უწოდებს. მეტაფორათა ჩამონათვალის სათავეში წყლის, მდინარების ან დროის რბოლის მეტაფორაა, ხოლო მეტაფორების ჩამონათვალს ისევ დრო, ოღონდ უკვე გარინდებულ-ფიქსირებული (დროის „ბუნდოვან სფეროთა რუკა“) ასრულებს. ყოველი მეტაფორა, მრბოლავე და გარინდებული დროის ფარგლებში, ამ ჭეშმარიტი ღვთაების წიაღშია მოქცეული. ხელოვნებას (თეატრს, ლიტერატურას...) ბორხესი მესამე მეტაფორის სახელს, სიზმარს (სხვა სიტყვებით, ფსიქიკას, შიდაფსიქოლოგიურ რეალობას) უწოდებს. თუმცა ბორხესზე ადრე, კალდერონმა სიზმარი საერთოდ, ადამიანის ცხოვრებასთან გააიგივა – „ცხოვრება სიზმარია“.

ფსიქოთერაპია კალდერონის ამ სიტყვების საინტერესო პერიფრაზად შეიძლება წარმოვადგინოთ; ფსიქოთერაპიის პროცესში ვლინდება ფსიქიკაში ან სიზმარში ასახული თუ გარდატეხილი ცხოვრება; უფრო მეტიც, ფსიქოთერაპიის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანა სწორედ ფსიქიკაში (სიზმარში) არეკლილი ცხოვრების გამოვლენაა. სიზმარი, როგორც გრძნეულთა „მანათობელი სფერო“, რეალური და ირეალური სამყაროს მომცველი და მაკავშირებელია. ამიტომაც უსაზღროა მისი ინფორმაციული (და არა მხოლოდ ინფორმაციული) მნიშვნელობა. სიზმრისეული რეალობის ასახვის მიზნით, არტთერაპია ხელოვნებას და სიმბოლო მეტაფორებს მიმართავს, სიზმრის რეალიზებას ახდენს და ავლენს მას „აქ“ და „ამჟამად“, საგანგებოდ კონსტრუირებული არეალის ფარგლებში. ეს საგანგებო არეალი შეიძლება იყოს ჩაბნელებული პატარა ოთახი-კომფორტული ტახტით, ოვალური, სამმაგი სცენა, წრეში მდგარი სკამები და სხვა. უნდა ითქვას, რომ ფსიქოთერაპიისთვის შერჩეული თუ კონსტრუირებული ეს სპეციფიკური არეალიც თავისთავად მეტაფორაა. ამა თუ იმ ფსიქოთერაპიულ სკოლაში გამოყენებული სივრცე მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა ამ სკოლის ორიენტაციის შესახებ; ასე მაგალითად, ფსიქოანალიზის პროცესში გამოყენებული „ინტიმური გარემო“ (ჩაბნელებული ოთახი, ტახტი) ეროტიკული განცდებისა და სექსუალური ინსტინქტის დომინაციას ასახავს, ხოლო ფსიქოდრამის სცენა ადამიანში აქტიურ-შემოქმედებითი ძალების გადამწვევები მნიშვნელობის ხაზგასმაა...

ფსიქოთერაპია, მისი მიზნების სპეციფიკიდან გამომდინარე, ადამიანისა და სამყაროს (გარეგანი თუ შიდა სამყაროს) დაკარგული ერთიანობის აღდგენის მეტაფორაა. მაგალითად, ფსიქოდრამის ფინალურ ეტაპზე ერთიანობის აღდგენის ასახვისა და გამოხატვის მიზნით, საგან-

გებო სავარჯიშოები გამოიყენება; თერაპიული ჯგუფის წევრები ცდილობენ მხატვრული მოქმედების გზით მეტაფორულ-სიმბოლურად გამოხატონ მიღებული პოზიტიური გამოცდილება. ჩვენს ერთ-ერთ თერაპიულ ჯგუფში, კერძოდ, 2008 წლის ზაფხულში, რუსეთ-საქართველოს ომის შემდეგ, ცხინვალის რეგიონიდან ლტოლვილებთან მუშაობის ბოლო ეტაპზე ჯგუფის წევრებმა საკუთარი სხეულების გამოყენებით დახატეს ერთიანი საქართველოს რუკა - მათ მიერ წარმოდგენილი, „ცოცხალ ჯაჭვად“ შეკრული საქართველო დაკარგულ მთლიანობას მეტაფორულად ასახავდა.

ფსიქოთერაპია კომუნიკაციის განსაკუთრებული ფორმაა, რომლის საბოლოო მიზანი ფსიქიკის ინსაითური წვდომა და ემპათიური ან ორმხრივი კათარზისია. ამ რთულ და არც თუ ისე უმტკივნეულო პროცესში მეტაფორა და სიმბოლო გზამკვლევის მისიას ტვირთულობენ. იუნგის სიტყვებით, ადამიანი მაშინ მიმართავს ხატოვან ენას, როდესაც სათქმელი, მისი მნიშვნელოვნების გამო, ლოგიკური მეტყველების ყოველდღიურ ჩარჩოებს აღემატება. ფსიქოთერაპიას ითხოვს სწორედ ის, ვისაც ასეთი სათქმელი აქვს.

ლიტერატურა

1. **Borbely, A.F. (1998).** A psychoanalytic concept of metaphor. *International Journal of Psychoanalysis*, 79, 923-936
2. **Evans, M.B. (1988).** The role of metaphor in psychotherapy and personality change: a theoretical reformulation. *Psychotherapy*, 25(4), 543-551.
3. **Pollio, H.R., Barlow, J.M., Fine, H.J. & Pollio, M.R. (1977).** *Psychology and the Poetics of Growth: Figurative Language in Psychology, Psychotherapy, and Education.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
4. **Rogers, R. (1978).** *Metaphor: A Psychoanalytic View.* London: University of California Press Ltd.
5. **Sims, P.A. (2003).** Working with metaphor. *American Journal of Psychotherapy*, 57(4), 528-536.
6. **Ассаджолли, Р. 1994.** Психосинтез. М: REFL-book
7. **Методы эффективной психокоррекции (сб) составитель Сельчёнок, 1999.** Минск: ХАРВЕСТ
8. **Фром, Э. 1992.** Душа человека. М:РЕСПУБЛИКА
9. **Фрейд, З. 1997.** Основной инстинкт. М: ОЛИМП
10. **Юнг, К. 1991.** Архетип и символ. М: RENAISSANCE
11. **Юнг, К. 1997.** Божественный ребёнок. М: RENAISSANCE
12. **Юнг, К. 1997.** Психология и алхимия. М: RENAISSANCE